

Галич Олександр,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри державного управління,
документознавства та інформаційної діяльності,
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)

РОМАН А. ГОЛДЕНА «МЕМУАРИ ГЕЙШІ» ЯК СТИЛІЗАЦІЯ ПІД NON FICTION

У статті проаналізовано роман А. Голдена «Мемуари гейши», який є стилізацією під твір літератури non fiction, що характерно літератури глобалізованого світу. Насправді він є художнім твором, романом-сповіддю головної героїні Сайюрі-сан, що пройшла тяжкою дорогою від проданої старим батьком маленької дівчинки, на яку чекав довгий шлях поступового перетворення в гейшу, через осягнення традиційної японської культури до еміграції на схилі до Сполучених Штатів Америки і складного вросання в американську дійсність, непротиставлених і суперечливих пошуків власного щастя, набуття материнства.

***Ключові слова:** стилізація, мемуари, роман-сповідь, non fiction, квазідокументальний роман.*

Halych Olexandr. A novel by A. Golden “Memoirs of a Geisha” as stylization under non fiction literature.

The article analyzes the novel by A. Golden “Memoirs of a Geisha”, which is stylization under non fiction literature, which is characteristic of the literature of the globalized world. In fact, it is a work of fiction, a confession-telling novel of the main character of Saiuri-san who has made a difficult journey from a little girl who was sold by her old father and who has made a long way to become a geisha, through comprehension of traditional Japanese culture to emigration on the slope of the United States of America and a difficult upsurge into American reality, difficult and contradictory searches of her own happiness and becoming a mother.

***Key words:** stylization, memoirs, confession novel, non-fiction, quasi-documentary novel.*

Американський письменник Артур Голден (1956 р. н.), вихованець Гарвардського університету, фахівець з японського мистецтва, зазнав великої слави, опублікувавши 1997 року роман «Мемуари гейші», що протягом двох років перебував у списку бестселерів, який друкувала газета «Нью-Йорк Таймс». Твір було перекладено на понад тридцять мов, зокрема й на українську. За цим романом 2005 року було знято

художній фільм (режисер Роб Маршал, у головних ролях Зій Жєнг і Кєн Уотєнєйб), який також користувався успіхом у глядачів.

Метою розвідки є аналіз роману А. Голдена «Мемуари гейші», як квазідокументального твору. Досліджень, у яких роман американського автора розглядався з такої точки зору, немає.

Як художній роман, «Мемуари гейші» є помітним твором у новітній американській літературі. Для нього характерним є сповідальність, ліризм, драматичність долі головної героїні маленької дівчинки Чійо Сакамото, яку трагічні обставини долі привели з маленького рибальського селища Йороїдо на узбережжі Японського моря до великого міста Кіото (стародавньої японської столиці) і зробили однією з найвідоміших гейш Японії на ім'я Саюрі-сан.

Безумовно, «Мемуари гейші» — це художній твір. За жанровим різновидом — це роман-сповідь. Звичайно, таких творів у світовій літературі досить багато, і він нічим би не привернув нашу увагу, якби в його назві не було б ключового слова «мемуари».

Мемуари — це вже інший літературний жанр. Він є характерним для документальної літератури, яку за Заході називають літературою non fiction. Мемуари в документальній літературі — це суб'єктивне осмислення певних історичних подій чи життєвого шляху конкретно-історичної постаті, здійснене письменником у художній формі із залученням ним справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду з внутрішнім світом героїв, соціальною та психологічною природою їхніх учинків. Спогадам обов'язково притаманна суб'єктивність. Вони завжди звернені в минуле. Для правильного осмислення подій мемуаристу необхідно мати певну дистанцію у часі. Жанровою особливістю мемуарів є наявність у них двох часових планів: тобто подвійна точка зору письменника на події: так він сприймав їх у реальному бутті, а такими — з урахуванням накопиченого життєвого досвіду, суспільної думки — вони постають у свідомості автора через роки.

Якщо під цим кутом зору подивитися на твір А. Голдена, то можна зазначити, що є чимало підстав вважати дебютний роман «Мемуари гейші» твором документальної літератури, який написаний у формі імітації документа і засвідчує про помітну тенденцію, котра все виразніше заявляє про себе в літературі глобалізованого світу, коли інтерес до документальності бачення людей і подій переростає в потребу стилізувати документи й факти, таким чином розширюючи аудиторію потенційних споживачів мистецького продукту. Проте оскільки головна героїня все ж таки є персонажем збірним, вигаданим, то точніше було

б цьому творові дати визначення квазімемуари. Перша частина терміну походить від «квазі (лат. *quasi* — *ніби, майже, немовби*) — у складних словах означає «ніби», «позірний», «несправжній», «фальшивий» [2, с. 263]. Однак слід зазначити, що квазі перш за все треба віднести до постаті головної героїні Чійо Сакамото — Саюрі. Однак світ, у якому живе гейша, постає у романі як реальний: письменник предметно вивчав японську історію та культуру в Гарвардському університеті, а згодом удосконалював свої знання в Колумбійському університеті, деякий час по тому перебував у Токіо.

Окрім того, автор розмовляв з багатьма гейшами, зокрема з Мінеко Васакі, котрі розповідали американському письменнику чимало цікавих подробиць із життя цих представниць японської культури. Мінеко Івасакі навіть спробувала судитися з А. Голденом, який начебто порушив приватність її розмов, згадавши її ім'я в «Словах поядки» наприкінці роману, адже чимало деталей і подробиць життя героїні, що була зображена у творі, він отримав від Мінеко Івасакі. Звичайно, автор, що представляє американську культуру, міг у якихось деталях помилитися у висвітленні реалій несхожої на американську японської культури, проте це помітно перш за все мешканцям далекосхідної держави.

Роман є сповіддю, а це також один із різновидів мемуарної літератури. Головна героїня твору Саюрі з вершини прожитих літ (вона вже в солідному віці мешкає в США) розповідає тяжку, сповнену драм і трагедій історію свого життя, починаючи з дитячих років, проведених у маленькому рибальському селищі Йороідо і закінчуючи роками життя в Нью-Йорку на схилі літ. Її сповідь є докладною й відвертою. Вона не приховує нічого з того, як маленька дівчинка поступово виросла в уславлену японську гейшу. Саюрі докладно розповідає про свою родину, де минули перші дев'ять років її життя. Про батька вона говорить, що він «був рибалкою» [1, с. 11] і «ніде не почувався так невимушено й легко, як у морі, і ніколи не полишав його надовго. Він пахнув морем навіть після купання» [1, с. 14]. Однак він був старим. Його перша родина померла, і він був одружений вдруге. Мати була красивою жінкою, але коли героїні минуло сім років, вона «сильно захворіла, ймовірно, на рак кісток... Її єдиним порятунком від недугу був сон, який, наче в ката, почав займати майже весь її час» [1, с. 16]. Саюрі, яку в дитинстві звали Чійо, мала старшу на шість років сестру Сацу, що не вирізнялася якимись помітними талантами.

Роман розпочинається з того, що Саюрі-сан згадує важливий день

з її дитинства: *«Це був найкращий день у моєму житті й водночас найгірший»* [1, с. 11]. І ця фраза є ключовою у сповіді головної героїні. У цей день вона познайомилася з паном Танаку Ічіро, який справив на дівчинку неймовірне враження, що їй навіть здалося на певний час, що цей пан хоче її удочерити, але він вчинив інакше, і невдовзі, скориставшись скрутним становищем родини, за згодою батька продав її в місто Кіото, щоб там її зробили гейшею. Мати на той час помирала, батько залишався сам і, будучи старим, не міг дати раду двом малолітнім дітям. Невдовзі після того, як дітей віддали вчитися на гейш, він помер, зовсім ненадовго переживши матір.

З вершини прожитих років Саюрі-сан намагається передати ті почуття та емоції, які пережила вона, переступивши поріг окії «Нітта», будинку для гейш, в якому вона проведе десятки років: *«Я стояла там посеред коридору досить довго, гублячись у здогадках, що це за місце, та почувуючись дуже наляканою»* [1, с. 54]. Її пам'ять зафіксувала досить докладні портрети Бабусі та Матінки, які стали її господарями на тривалий час: *«На відміну від Матінки, яка була доволі гладка, з кремезними пальцями та товстою шиєю, Бабуся була стара та зморшкувата. Вона була щонайменше такого віку, як мій батько. Здавалося, вона роками плекала в собі непробійну скупість. Її волосся нагадало мені клубок шовкових ниток, бо крізь них проглядався скальп, який через старість укрився червоними та коричневими плямами. Вона не мала наміру супитися, проте її рот сам по собі набував такої суворої форми»* [1, с. 58–59].

Перші місяці життя в окії здалися для Чійо жахливими: *«Я була без батька, без матері, навіть без одягу, який я завжди носила»* [1, с. 61]. Потім вона стала ходити до школи в іншому кінці міста на уроки музики, танців та чайної церемонії, які були визначальними в підготовці майбутніх гейш. Спроба втечі з окії виявилася невдалою для маленької Чійо. Головною гейшею окії «Нітта» була Хацумомото, яка вважалася імператрицею, оскільки всі мешканці були залежні від її заробітків. Вона постійно принижувала маленьку Чійо, робила їй та іншим мешканцям будинку різні капості.

Випадкова зустріч маленької Чійо з Головою, подала їй надію на майбутнє. Подарована ним монета та хусточка заслужували на подяку, однак героїня *«не дякувала йому за монету чи за клопіт, якого він зазнав, зупинившись допомогти мені. Я дякувала йому за... щось. Я навіть не впевнена, чи зможу пояснити навіть зараз за що. Мабуть, за те, що дав мені зрозуміти, що в цьому світі існує ще щось, окрім жорстокості»* [1, с. 147]. З того часу героїня

жила з упевненістю, що така безпорадна дівчинка, якою була Чійо до зустрічі з Головою, перетворилася «з розгубленої дівчинки, перед якою попереду відкривалося марне життя, на дівчинку із життям, сповненим мети» [1, с. 147–148]. Протягом життя в окії, Чійо весь час уявляла собі Голову: «Він наче пісня, уривки якої я якось чула, але постійно наспівувала після того. Хоча, звісно, протягом років мелодія трохи змінилася» [1, с. 258]. Час від часу доля зводила молоду гейшу з Головою. Іноді той давав цінні поради Саюрі, як їй слід вести з тим, чи іншим впливовим чоловіком. Одного разу він сказав їй: «На твоєму місці я був би на сторожі, коли така людина, як Барон, вирішує щось тобі подарувати» [1, с. 337].

Сповідь Саюрі-сан достатньо відверто розкриває процеси, що відбуваються в середовищі гейш (конкуренція, ревності, протистояння різних окій, часом підлості). У процесі становлення юної гейші суттєву роль відіграла Мемеха, знаменита гейша Гіону, району Кіото, суперниця Хацумото, яка зробила Саюрі своєю молодшою сестрою, що повинна була завжди супроводжувати старшу й вчитися вести цікаві розмови, прислужувати чоловікам, танцювати й співати, знаходити свого покровителя.

Мемеха організовує для Саюрі традиційний для молодих гейш конкурс на мідзуаґе, тобто продажу невинності молодій гейші. У випадку з Саюрі такий конкурс виграв лікар Краб, у колекції якого виявилось чимало юних гейш. Він заплатив одинадцять з половиною тисяч єн за мідзуаґе, що була небачена до цього сума в Кіото. Досі Саюрі взагалі нічого не знала про мідзуаґе. Незадовго до цієї події Мемеха їй сказала: «Не забувай, що учениця напередодні свого мідзуаґе — наче м'ясо, подане до столу. Жоден чоловік не захоче його їсти, якщо помітить хоч якийсь натяк на те, що інший чоловік уже відкусив шматок» [1, с. 331]. Після отримання грошей за мідзуаґе господаря окії, Матінка, одразу в дочерила Саюрі, вона стала донькою окії, її заробітки стали поступати на утримання окії. З цього часу Хацумома опинилася на других ролях в окії.

Розмовляючи в Нью-Йорку з автором через багато років після згаданих подій, Саюрі-сан зізналася: «Я не дуже тямлю в грошах. Більшість гейш хизуються тим, що ніколи не носять із собою готівки. Вони звикли, що, де б вони не були, платять їм. Навіть зараз, у Нью-Йорку, я веду такий самий спосіб життя. Я роблю покупки в магазинах, де мене знають в обличчя, і робітники люб'язно записують те, що я купую. Потім, коли в кінці місяця приходить рахунок, моя люба помічниця оплачує його замість мене» [1, с. 364].

Там же вона сказала, що внаслідок інфляції «*мідзуаге Мемехи в 1929 році коштувало дорожче, ніж моє в 1935 році. Навіть попри те, що моє було одинадцять з половиною тисяч ен, а Мемехи десь сім чи вісім тисяч*» [1, с. 364].

Для успіху кожна зріла гейша повинна була мати свого данна, тобто покровителя. Мемеха хотіла, щоб у Саюрі-сан покровителем став Нобу-сан, людина з непривабливою зовнішністю і каліцтвом, однак молода гейша хотіла одного, щоб її данна став Голова, про що вона мріяла з дитинства і нікому не признавалася в цьому, навіть своїй старшій «сестрі» Мемесі. Однак А. Голден переконливо показує, що перш ніж данна Саюрі стане Голова, вона пройде через багато випробувань. Певний час у вісімнадцятирічній дівчини буде данна старий генерал Тотторі, але паралельно вона зустрічалася з Ясуди-сан, тридцятирічним винахідником. Генерал Тотторі у 1939 році став директором із закупівлі армійських товарів, його підтримка в час війни була суттєвою: «*Він відправляв регулярні посилки з чаєм, цукром і, звичайно, шоколадом, який став рідкістю навіть в Гіоні*» [1, с. 402]. Але невдовзі для Саюрі й окії настали тяжкі часи, генерала Тотторі заарештували, окії почали поступово занепадати, а гейші масово стали шукати роботу.

Японська влада під час війни вимагала, щоб усі гейші працювали. «*Одного дня квартал гейши дійсно закрили. Коли це сталося, більшість із нас почали працювати на фабриках*» [1, с. 437]. Саюрі кинулася за допомогою до генерала Тотторі, який зумів уникнути в'язниці, але втратив свій вплив у владних колах. Єдине на що спромігся генерал, так це на пораду: «*Скоро падатимуть бомби. . . . І на фабрики чи не в першу чергу, повір мені. Якщо ти хочеш дожити до кінця війни, знайди когось, хто зможе сховати тебе в безпечне місце. Мені шкода, але це не я. Я повністю вичерпав свої можливості*» [1, с. 440].

Нобу-сан прийшов на допомогу Саюрі, порадивши перебути скрутні часи в будинку свого гарного друга Арашімо Ісамо, майстра з кімоно, якого у війну примусили виготовляти парашути. «*Родина Арашімо ставилася до мене дуже прихильно протягом усіх років, коли я в них жила. Удень ми разом шили парашути, а вночі я спала поруч з їхньою донькою та онуком на футонах, розстелених на підлозі майстерні. У нас було дуже мало вугілля і, щоб хоч якось зігрітися, ми спалювали листи, газети та журнали — усе, що могли знайти. Їжі ставало все менше. Ви навіть не уявляєте, що ми почали їсти: муштиння соєвих бобів, які зазвичай віддають худобі, та гидотну річ під назвою нукапан — висівки жареного рису, обсмажені в пшеничному борошні*» [1, с. 449–450].

Саюрі довелося пережити низку американських бомбардувань. Особливо тяжко було їй, коли вона бачила заграви пожеж в Осаці: *«... Сильно я хвилювалася за Голову та Нобу, чия компанія базувалася в Осаці»* [1, с. 450–451]. А ще Саюрі переживала про долю своєї сестри Сацу, з якою її розлучили ще в дитинстві, і вона нічого не знала про неї: *«Я усвідомила, що... навряд ми із Сацу впізнаємо одна одну на вулиці, навіть якщо вона і приїде»* [1, с. 451].

Єдиним прагненням гейші стало бажання знайти прихильність Голови. Вона уявляла, що цей чоловік побачить у водах річки Камо пелюстки чи соломинки, які вона кидала в потік води, і згадає про неї. Одного разу Саюрі ледве не потрапила під автомобіль, той досвід її навчив, *«як небезпечно зацікловатися на тому, чого не існує»* [1, с. 453].

Після закінчення Другої світової війни Саюрі-сан зрозуміла, що на неї та її співвітчизників очікує доля переможених: *«Наша країна не просто зазнала поразки, вона була в руїнах. ... Коли ваша країна програє війну, і армія переможців заходить на її територію, виникає відчуття, наче вас самих ведуть до місця страти, ставлять на коліна, закладають руки за спину й залишають чекати, коли впаде меч»* [1, с. 453]. Саюрі у своїй сповіді згадує, що тривалий час вона не чула сміху, натомість її чекало суворе життя переможених. Лише через рік після капітуляції пан Арашіто знову став шити кімоно, а Саюрі йому у всьому допомагала: *«На моїх ніжних руках танцівниці, які колись я змашувала найкращими кремами, шкіра тепер луцилася, мов мушкетиння на цибулині»* [1, с. 455].

Лише через три роки після війни її розшукав Нобу і попросив повернутися в Гіоні, щоб знову стати гейшею і почати зустрічатися чоловіком на ім'я Сато, якого призначено заступником міністра фінансів і від якого залежала подальша доля компанії «Івамура Електрик», очолюваної Головою.

Невдовзі Саюрі попрощалася з родиною Арашіно й повернулася до Гіону. Її сповідь про ці події засвідчує, як тяжко їй і Матінці та Тітоньці довелося працювати, щоб довести до ладу окію: *«Ми витратили чотири чи п'ять днів для вирішення найскладніших завдань: витирали пил, який товстим шаром укryw дерев'яні вироби, вчловлювали залишки дохлих гризунів із криниці, прибирали кімнату Матінки на другому поверсі, в якій пташки порвали килими татамі, щоб збудувати свої гнізда в стінній ніші. На мій подив, Матінка працювала так само тяжко, як і всі інші, частково тому що ми могли дозволити собі лише кухарку та одну дорослу служницю...»* [1, с. 464].

Почавши відвідувати чайні будинки в якості гейші, Саюрі весь час думала про Голову. На вечірках, окрім звичайних японських посадовців, стали бувати американські офіцери. У сповіді головної героїні про американців сказано добре, тут дивуватися нічому, адже автором роману є громадянин США.

З Головою Саюрі побачилася дуже скоро в чайному будинку Ічірікі: *«Коли я відчинила двері, там за столом, тримаючи обома руками журнал, сидів Голова й дивився на мене поверх своїх окулярів»* [1, с. 480]. Ця зустріч пробула в гейші певну відчайдушність, вона дивилася на Голову і помічала все, зморшки на обличчі, обвислу шкіру навколо рота, адже пройшло кілька досить непростих років війни з того часу, коли вони востаннє бачилися.

Тепер Саюрі стала частіше бачитися з Головою: *«Із часом я почала розуміти, що той образ, який поставав переді мною щонаочі, коли я лежала на своєму футоні, мав трохи відмінну зовнішність. Наприклад, я завжди уявляла його повіки гладенькими, майже без вій. Але насправді вони були схожі на маленькі щіточки з густими м'якими ворсинками. А його рот був набагато виразнішим від того, що я собі уявляла. Він був таким виразним, що інколи Голові не вдавалося приховати свої почуття»* [1, с. 493]. Для закоханої гейші обличчя Голови було прекрасним. Одного разу, коли Саюрі виконувала пристрасний танок, увійшов Голова і став спостерігати за танцівницею, і вона помітила, що він настільки розчулений, що крадькома витирає сльози на очах.

Щоб привернути увагу Голови, Саюрі-сан під час подорожі на вихідні на острів Амамі на півдні Японії, хотіла спровокувати Міністра, щоб привернути увагу до себе Нобу, але перед її очима з'явився Голова. Пізніше він розповів Саюрі, що запам'ятав її ще маленькою дівчинкою, коли вони випадково зустрілися, а ще, що саме він попросив Мемеху взяти її під опіку, допомогти стати гейшею, чого б не сталося, якби не його прохання. *«Те, що сталося на Амамі, я зробила через мої почуття до вас, пане Голово. Кожен крок, який я робила у своєму житті, відколи дівчинкою прийшла до Гіону, я робила з надією стати ближчою до вас»* [1, с. 540].

Цей момент остаточно зблизив Саюрі-сан з Головою. *«Після того як Голова став моїм данна, життя набуло зовсім інших барв. Я почувалася наче дерево, яке корінням глибоко вросло в багатий живильний ґрунт. У мене ніколи не було підстав вважати себе щасливішою за інших. Але тепер вони з'явилися. Маю визнати, я довго жила в тому піднесеному стані, допоки нарешті з'явилася сила*

озирнутися назад та визнати, яким спустошеним було колись моє життя» [1, с. 543], — зізнавалася Саюрі на схилі літ, майже через сорок років після того як вона зблизилася з Головою. Оцей непростий її шлях і підштовхнув Саюрі до сповіді: «Упевнена, що в іншому разі я б ніколи не змогла поділитися своєю історією. Нам важко розповідати про біль, який ще не минув» [1, с. 543].

Голова став данна Саюрі, але одружуватися на ній не хотів. У нього була дружина. *«Я жила в окія, як і раніше, але до школи вранці більше не ходила, не брала участі у світському житті Гіону і, звичайно, більше не розважала на вечірках» [1, с. 545], — засвідчує героїня. 1952 року Саюрі вперше з Головою побувала в Сполучених Штатах Америки. А невдовзі й сама поселилася в США. Про свою головну таємницю вона говорить натяками: «Щодо того, чи народила я сина Голові. . . Якщо б і так, я б не хотіла багато розказувати про нього через побоювання, що його особистість стане відомою широкому загалові. Від цього нікому не буде краще. Тому я віддаю перевагу нічого про це не говорити. Я впевнена, що ви мене зрозумієте» [1, с. 550].*

В Сполучених Штатах Саюрі відкрила власний чайний будинок для японських бізнесменів та політиків і стала щасливою: *«Озираючись назад, я розумію, що ті довгі тижні, які ми з Головою провели тут разом, зробили моє життя у Сполучених Штатах навіть багатшим, ніж у Японії. Мій чайний будинок на другому поверсі старого клубу біля П'ятої Авеню був доволі успішним від самого початку» [1, с. 552].* Проте Саюрі-сан чудово розуміє всю мінливість глобалізованого світу, у якому вона живе. Героїня сповіді твердо переконана, що зміни завжди несуть позитив у розвитку: *«Але тепер я знаю, що наш світ так само мінливий, як і хвилі, які гойдає океан. Через які б страждання чи перемоги не вело нас життя і якою не була б його дорога, рано чи пізно ландшафт змінюється на новий» [1, с. 554].*

Таким чином, роман А. Голдена «Мемуари гейші» є екзотичною стилізацією під твір літератури non fiction. Насправді він є художнім твором, романом-сповіддю головної героїні Саюрі-сан, що пройшла тяжкою дорогою від проданої старим батьком маленької дівчинки, на яку чекав довгий шлях поступового перетворення в гейшу, через осягнення традиційної японської культури до еміграції на схилі до Сполучених Штатів Америки і складного вrostання в американську дійсність, складних і суперечливих пошуків власного щастя, в тому числі й щастя материнства.

Твір А. Голдена засвідчує помітну тенденцію, котра все виразніше заявляє про себе в літературі глобалізованого світу на рубежі ХХ–

XXI ст., коли інтерес до документальної точності бачення людей і подій поступово переростає в потребу стилізувати документи й факти, таким чином розширюючи аудиторію потенційних споживачів мистецького продукту.

Література

1. Голден А. Мемуари гейші : роман / перекл. з англ. Д. Островської. — Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. — 560 с.
2. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. — К.: Наук. думка, 2000. — 680 с.